

Magyar
Tudományos
Művek
Tára

MTMT – MI MIT JELENT A MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰVEK TÁRÁBAN?

TUDOMÁNYOS JELLEGEK, TÍPUSOK ÉS MŰFAJOK – NÉHÁNY
SPECIFIKUSSÁG A MAGYAR TUDOMÁNYOS MŰVEK TÁRÁBAN

► DR. DUDÁS ANIKÓ

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar Könyvtár

Több mint egy évtizedes működése során a Magyar Tudományos Művek Tára alapvető forrásává vált a nemzeti tudományos publikációs termés bibliográfiai információinak. Mint ismeretes, a Magyar Tudományos Akadémia közfeladataként, az adatbázis működtetését az MTA Könyvtár- és Információs Központ (MTA KIK) látja el. A 2021. év újdonsága a működés megújított alapidokumentumának megjelenése, az MTA elnökének 10/2021. (II. 24.) számú határozatában, mely részletezi az 1994. évi XL. MTATv.-ben foglalt feladatkörök megvalósításának szervezeti hátterét.

Az adatbázis közös munkával gyarapszik határon innen és túli intézmények, kiadói szerkesztőségek, kutatók, kutatástámogató könyvtárosok és más adminisztrátorok keze nyomán. Külön figyelemmel kerülnek be a nyílt hozzáférésű közzététellel elérhető tudományos művek adatai az elérési útvonalakkal együtt, az elektronikusan tárolt dokumentumoknál a minősített repozitóriumokhoz vezető permanens linkekkel. Az adatbázis sajátos tudományometriai színezete sokféle felhasználási igény nyomán formálódott és formálódik tovább, igazodva a szakterületek sajátosságaihoz és a kutatási-fejlesztési-innovációs ágazatot segítő adatszolgáltatási igényekhez.

Nyilvántartás és módszere

Az alapfeladat a nyilvánosságra hozott tudományos művek rögzítése és hiteles nyilvántartása, egységes rendszerben, tudományometriai elemzésekre is alkalmas bibliográfiai információkkal.

A nyilvánosságra hozott mű az elnöki határozatban a következő magyarázatot kapta:

„Nyilvánosságra hozottnak minősül a mű, ha megjelent és a megjelenés permanenciája biztosított” (4. § (1) – hivatkozva MTAtv. 19/A. § (2) bekezdésre.)

A forrásközlemények bibliográfiai adatain kívül, az MTMT a közleményekre érkező hivatkozásoknak is helyet biztosít, a rögzítést kiterjeszti minden olyan adatra, „ami a tudományos teljesítmény nyilvántartásához szükséges (pl. intézmény affiliáció)”. (MTA Elnöki Határozat, 4.§ (2) bekezdés.)

Országos és azon túlmutató közös érdek a tudományos publikációs output rögzítése és megismerhetővé tétele. A nyilvántartás növeli a tudományos eredmények láthatóságát, információs forrást biztosít a különféle tudományértékeléseken alapuló eljárások, elemzések, előléptetések, nyertes pályázatok támogatásról szóló döntéshozók számára.

A rendszerben rögzítendő adatok a könyvtári feldolgozásban alkalmazott bibliográfiai módszerekre alapozódnak, és számos bibliometriai részlettel és kapcsolati elemmel bővülnek.

A könyvtári bibliográfiai módszer önmagában nem elégséges egy tudományos index felépítéséhez, továbbiak beépítésére van szükség. Ilyen például a cikket közlő folyóirat rangja, presztízse, lektoráltsága; a szerző ún. „teljes” tudományos közleményeinek statisztikai kimutatása, az idézettségi mutatók kiértékelése.¹

¹ A „teljes tudományos közlemények” listáját az MTA elnökség 2012.09.25-i doktori határozata tartalmazza, e határozat kivonata letölthető az MTMT honlapjáról.

A tudományometriai kívánalmak egy sor sajátos tipizálási, kategorizálási, műfaj-besorolási ismérv egységes, ám diszciplínánként mégis más-más súllyal vagy értékkel figyelembe vehető alkalmazását feltételezi. A nemzetközi könyvtári bibliográfiai leírás nem terjedt ki részleteiben a tudományosság vizsgálatára, a szakkiadványok válfajainak elhatárolására, sem az érintett célközönség rétegeinek meghatározására.

Jól bevált, valamennyi releváns kiadványt, tudományterületet és régiót egységesen kezelő tudományos világbibliográfiai index egyelőre utopisztikus ábránd, és nehezen képzelhető el, hogy a meglévő, professzionális, piacvezető referáló / indexelők törekednének ilyesmi megvalósítására. Az újgenerációs keresőrendszerek altmetriai szolgáltatásokat fejlesztenek, ezek hatóköre az internetes világ metaadat-kultúrájának fejlettségi szintjével szélesedhet. Ma még egyik irányzat sem fedi le teljességgel a tudományágakat, sem a publikációk típusait, a nyelvi-regionális szempontok is háttérbe kerülnek. Az üzleti érdekeket szem előtt tartó vállalkozások érthetően a legsikeresebb „húzó” ágazatok felé fordulnak, ennél fogva sok olyan kiadványtípus és műfaji kategória eleve kiesik a látókörükből, melyek a bölcsészet- és társadalomtudományok kutatási gyakorlatában kiemelkedő megnyilvánulását jelzik a kutatómunka eredményességnek. Ilyenek többek között a könyves kiadványok, köztük a szerzői monográfiák, a kritikai kiadások, a történelmi korok forrásszövegeinek tudományos feldolgozásai és más hasonlók.

Kategorizálás

Az MTMT a tudományos közlemények osztályzásához – a különféle szempontú csoportosításokhoz – mindössze

három fő kategorizálási szempontot különböztet meg, ezek a **típus**, **besorolás** és **jelleg** elnevezést kapták. A kapcsolódó terminológia a könyvtár- és információtudományban gyökerezik, illetve a tudományometriai szakirodalom nomenklatúráját követi, amennyiben az megfeleltethető az alkalmazott beosztásnak. Több terminus akár szokatlannak is tűnhet. Az említett szempontokat a **Típus**, **jelleg**, **besorolás** táblázatba rendezett deskriptor-sémája foglalja össze. Az alkalmazott vezérdeskriptorok és a szinonimák MTMT-ben alkalmazott jelentése jellemzően nem található meg az **Akadémiai Értelmező Szótárban**, és nem azonosíthatók a köznyelvben ismert jelentésekkel sem. Az adatfelvitellel és az MTMT rendszerrel ismerkedők számára ezért hasznos, ha közelebbről is áttanulmányozzák, mit minek értünk az MTMT világában, és az adatbázisnak melyik pontjáról érdemes kiindulni a közlemények felvitelekor.

A választható típus – besorolás – jelleg címkék készletét többféle segédanyag tartalmazza a rendszer honlapján és a szerkesztőfelületeken,² többféle felhasználói kör számára is gondolva, például a tipizálásra szolgáló törzsdatok azonosítóit egy-egy lekérdezés webes alkalmazásába is be lehet ágyazni. Az elérhető törzsdát-állományok az MTMT honlapján a következők:

- Típus törzsdatok az MTMT-ben
- Jelleg törzsdatok az MTMT-ben
- Besorolás törzsdatok az MTMT-ben

²A közlemények formai fő típusai, a műfaji besorolások és a jellegek táblázatos összefoglalása letölthető az MTMT honlapjáról. Dokumentumok menüpont, a jelenleg érvényes változat: Típus, besorolás, jelleg 4.3 – 2018. 09. 18.

Bibliográfia, vagy teljes szövegű művek tára?

Ellentmondás feszül a **Magyar Tudományos Művek Tára** elnevezés és a valódi rendszer között, ami a felhasználók részéről természetszerűleg vet fel vissza-visszatérő kérdéseket:

Vajon tényleg **Művek tára** ez az adatbázis? Bibliográfia vagy teljes szövegű adatbázis az MTMT? Valamennyi tudományos mű letölthető innen elektronikusan? Csak tudományos műveket lehet olvasni?

A válaszokat a könyvtárak adatkezelői bizonyára tudják, a szárnypróbálgató egyetemi hallgatók vagy külső érdeklődők azonban kevésbé. Olykor félreértésből regisztrálnak, bízván abban, hogy ily módon könnyűszerrel hozzájuthatnak megfelelő szakirodalomhoz, válogatni lehet talán a szakkikk között, és a kötelező olvasmányok is csak egy kattintásnyira lesznek.

Az MTMT tudásmetriai funkciókkal dúsított bibliográfiai adatbázis, nem teljes szövegű dokumentum-szerver. A teljes szövegek linkelhetők sok más azonosítófélével együtt, melyek a metaadatok weben való érvényesülését, kereshetőségét segítik elő.

A hipervivatkozások repozitóriumokhoz, a jelentősebb könyvtári és digitális adatbázisokhoz, tudományos kiadók felületeihez, nyílt hozzáférésű cikkekhez, indexelő és alternatív metrikai szolgáltatásokhoz, DOI-szerverekhez és egyéb hasznos helyekhez visznek, rögzítésüket célszerű az erre szolgáló adatsávban megtenni, hogy az útvonalak a weben aktívvá, kattinthatóvá váljanak.

Tipológia és nevezék

Az MTMT-ben alkalmazott három fő ismerv tájékoztat a publikáció formai, formális és tartalmi jellegzetességéről. Közelebbi magyarázattal:

Típus: a dokumentumok forma szerinti jellegzetes változatait nevezi meg, valójában a bibliográfiai gyakorlatban meghonosodott deskriptív feltárás eljárásait alkalmazva.

A kifejezés szorosabban a publikáció rögzítésére

szolgáló űrlapok típusait határozza meg, mivel más-más adatokkal írjuk le például a könyvet, és más adatok szükségese egy folyóiratcikk felviteléhez, a formai, bibliográfiai leírás nemzetközi szabványait követve.

Besorolás: a publikáció tartalmi és formai jegyek szerinti besorolási kategóriáira, dominánsan a műfajokra vonatkozik.

Jelleg: A tartalom közlésmódját jellemzi.

A főági három csoport szerepe, hogy különféle szempontok szerint legyenek szétválaszthatók a közlemények. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a mindössze három szempontra kiterjedő kategorizálást olykor csak kompromisszumokkal lehetséges alkalmazni.

A **főtípus / altípus** bontás inkább az informatikai tervezési gyakorlatból eredő struktúra. A „főtípus” nagy vonalakban megfelel a dokumentumtípusok főbb kategóriáinak, bibliográfiai nézőpontból ezek a következők:

- a) a monografikus leírással rögzíthető művek típusai;
- b) a többlépcsős, analitikus leírással rögzített leírások – a rész-egész kapcsolatú befoglaló mű és annak részegységei szerinti tagolódásnak felel meg.

Az MTMT-ben a séma a következőknél játszik szerepet:

- c) az űrlapválasztó felületnél,
- d) a listázásoknál (csoportok szerinti szakaszok képzése, az egyes szakaszok felirataiban viszont közérthetőbb kifejezések jelennek meg),
- e) a táblázatos kimutatásoknál.

Az MTMT-ben a **főtípus** a formai szempontok alapján elkülöníthető **dokumentumformákat** jelöli. A különböző dokumentumtípusok felviteléhez más-más űrlap szükséges, mivel más-más bibliográfiai adatelem-készlettel írjuk le őket. A főtípusok (egyszerűbben: típusok)

különbözhetnek egymástól formai – technikai tulajdonságaik és rész-egész minőségük alapján is. Például:

- **könyv** – önállóan megjelenő kiadvány, meghatározott fizikai jellemzők (szabvány szerint 48 oldal és egyéb paraméterek mellett). Szerkezetileg a leírása: monografikus (egyetlen rekord / tétel képviseli).
- **könyvrészlet** – a mű egy adott könyv részeként jelent meg, fizikailag az adott befoglaló mű (kiadvány) része. Önálló szellemi termék, amelyik mégsem egészen önálló, mert a befoglalótól nem lehet elvonatkoztatni, a gyűjteményes mű része. Szerkezetileg a leírása: analitikus, kétlépcsős tétel.
- a **folyóirat** bibliográfiai nézőpontból sajátos dokumentumtípus, egy kategóriába esik az időszaki kiadványokkal, általánosabban: a folytatódó kiadványokkal. A **könyvsorozatok** is időszaki kiadványok – periodikumok, melyek szekvenciális megjelenése önálló könyvben (műben) valósul meg, míg a folyóiratok meghatározott, előre megtervezett periodicitással látnak napvilágot, cikkek füzérét tartalmazó füzetekkel.

Altípus (MTMT sémájában), másképp **besorolás**, egyes diszciplínákban **műfaj**.

Jellegek:

Az MTMT a közlemények csoportosításához háromféle szempont szerinti deskriptorokat alkalmaz, ezek jelölik a dokumentumtípust, az azon belüli közleménytípust (műfaj), valamint a tartalom közlésmódja szerinti jelleget.

Tudományos vs. ismeretterjesztő

A teljesség igénye nélkül néhány összehasonlító kritériumot említek meg a tudományos és ismeretterjesztő

jellegek megkülönböztetéséül.

Argumentáció: A tudományos művek alapkövetelménye az aprólékos argumentáció, a problémaközpontúság, ezzel szemben az ismeretterjesztő irodalomnál a közérthetőség a cél, a színesebb, ötletesebb, könnyen befogadható közlésmód.

Célközönség: Különbség van a célzott közönség körének tekintetében.

Az ismeretterjesztő meghatározása a **Típus, besorolás, jelleg** 4.3 táblázatban: „Tudományos szakmai ismeretek és eredmények közlési módja a nagyközönség számára érthető formában. A közlés célja lehet a tudományos ismeretanyag terjesztése, a tudomány szerepének népszerűsítése, a közgondolkodás, életmód stb. befolyásolása a tudomány tekintélyének segítségével”. A meghatározás rámutat a legfontosabb kritériumra, a közérthetőségre.

Általánosan elfogadott nézet, hogy akkor „tudományos” egy publikáció, ha újdonságot tartalmaz tárgyában, módszerében vagy megközelítésében, és az adott területen elfogadott módszerekkel és eszköztárral dolgozik. Az „ismeretterjesztő”, „közérdekű”, „oktatási” jellegű közlemény jellemzően a meglévő eredményekre támaszkodik, szélesebb célközönségnek közvetíti az ismereteket. Más a célzott közönség és az elérendő cél, mint a tudományos jellegű dokumentumok esetében, ahol tudós tudósnak ír, míg más jellegeknél a tudós az érdeklődőkhöz szól, a nem-kutató-szakmabeli közönség felé fordul.

Fenti nézőpontok bibliográfiai megközelítésű magyarázatokat ismertetnek. Az MTMT-ben alkalmazott kategorizáló kifejezések közül továbbiakat is érdemes közelebbről körbejárni, melyeknek egy külön fejezetet tudunk remélhetőleg szentelni, e gondolatmenet folytatásaként. ►